

Vesiensuojelua Helsingissä

Simo Laakkonen: Vesiensuojelun synty. Helsingin ja sen merialueen ympäristöhistoriaa 1878–1928. Gaudeamus, Helsinki 2001. 309 s.

■ Viime vuosina Helsingin ympäristöhistoria on noussut suurelta osin Simo Laakkosen ja hänen kokoamansa tutkijaverkoston kautta arvoon arvaamattomaan. Tutkimusten sarjan aloitti Laakkosen yhdessä Sari Laurilan ja Marjatta Rahikaisen kanssa toimittama teos *Nokea ja pilvenbattaroita* (1999), joka tarjoaa kosolti tuoreita näkemyksiä Helsingin 1900-luvun vaihteen ympäristöhistoriaan. Kolmikko jatkoi toimittamalla perään teoksen *Harmaat aallot* (1999). Siihen on koottu vesiensuojelun historiaa useissa muissakin Suomen kaupungeissa tarkastelevia artikkeleita. Vuoden 2001 lopulla ilmestyneessä *Näkökulmia Helsingin ympäristöhistoriaan* jatketaan samalla artik-

kelikokoelmien formaatilla. Siinä Laakkonen on ollut yhtenä toimituskunnan jäsenenä Sari Laurilan, Pekka Kansasen ja Harry Schulmanin kanssa.

Myöhemmin Laakkonen on laajentanut tutkimusverkkojaan myös Itämeren ympäristöhistoriaan ja toimittanut aiheesta muun muassa arvovaltaisessa aikakauskirjassa *Ambiossa* erikoisnumeron *Man and the Baltic Sea* (2001). Erikoisnumero on julkaistu myös kiinaksi!

Laakkonen pyrkii väitöskirjassa *Vesiensuojelun synty. Helsingin ja sen merialueen ympäristöhistoriaa 1878–1928* selvittämään, miten pääkaupunki oppi, vaivalloisesti, suurin kustannuksin ja kantapään kautta, ”ekologisille tavoille” eli puhdistamaan asutusjätteensä. Työstä saa kuvan siitä miten Helsingin vesiensuojeluongelma syntyi, miten se rakentui sosiaalisesti ongelmaksi, millaisten eri vaiheiden kautta ilmiötä koskeva tutkimustietoa kehittyi ja miten se lopulta nousi kaupungin poliittiselle agendalle. Tätä monitahtoista tapahtumasarjaa tarkastellaan epälinearisina, katkeilevina jatkumoina, joihin sisältyi yrityksiä, erehdyksiä ja lopulta toteutuneita ratkaisumalleja. Teollisuuden vaikutus Helsingin merialueen saastumiseen on rajattu tietoisesti pois, joten painopiste on asumisjätteiden vaikutuksessa Helsingin vesien tilaan.

Tutkimus jakaantuu kolmeen osaan. Johdannon jälkeisessä ensimmäisessä osassa perehdytään Alppilan jätevesipuhdistamon rakentamisen taustakeskusteluun 1878–1904. Toisessa osassa on pääosassa

Helsingin merialueen tieteellisen tutkimuksen kehitys, Töölönlahden pilaantumisongelma ja sen ratkaisuvaihtoehdot sekä jätevedenpuhdistamojen rakentamispäätökseen johtaneet tapahtumasarjat lähinnä vuosina 1904–09. Kolmannessa osassa selvitetään vesien pilaantumisesta lähtenyt kansalaistoimintaa ja Helsingin vesisuoje-luohjelman kehitystä 1910–28. Tarkastelu huipentuu ensimmäisen jätevesipuhdistamon rakentamiseen Alppilaan vuonna 1910 sekä vuoden 1928 puhdistamo-ohjelmaan, jossa asetettiin tavoitteeksi 100 %:n puhdistusteho ja esitettiin suunnitelma rakentaa seuraavalla vuosikymmenellä seitsemän jätevesipuhdistamoa. Johtopäätöksissä pyritään vastaamaan pääkysymykseen, miksi Helsinki rakennutti ensimmäisen jätevesipuhdistamon ja minkälaisia seurauksia päätöksellä oli yhteiskunnassa ja ympäristössä.

Työ kuuluu lähestymistavaltaan ympäristöhistorian piiriin. Se on uusi ja institutionaalisesti marginaalinen tutkimusala varsinkin Euroopassa. Alan pioneerit ovat Yhdysvalloissa, josta akateeminen ympäristöhistoria on alkanut vähitellen levi-tä myös Eurooppaan. Suomesakin on viime vuosina virinnyt laajempaa kiinnostusta ympäristöhistoriaan, vaikka alalla ei ole yhtään professuuria eikä muutakaan opetusvirkaa.

Ympäristöhistorian on kuitenkin erittäin tärkeä ja varteenotettava ehdokas jopa historiantutkimuksen keskeiseksi alaksi. Voidaan jo nyt sanoa, että ilman ympäristöhistorian näkökulmaa käsitys teollistumisen historiasta on pahasti aukkoinen ja puutteellinen.

Kaupunkiympäristöhistoria, jota Laakkosen työ ennen kaikkea on, on tullut ympäristöhistoriaan jälkijunassa, vaikka kaupungeilla on ollut hyvin keskeinen rooli siinä miten luontoa ja luonnonvaroja on käytetty. Muutamissa Euroopan suurissa kaupungeissa, kuten Lontoossa, ilman saastumisella ja vesien pilaantumisella on jo vuosisatoja kestänyt historia takanaan. Heikki Wariksen tunnettuun teokseen *Työläisyhteiskunnan syntyminen Helsingin Pitkänsillan pohjoispuolelle* (1934) sisältyy kuvauksia 1800-luvun Helsingin vesi- ja viemärlaitoksen takapajuisuudesta ja hygienian puutteesta johtuvien sairauksien, kuten lavantaudin leviämistä. Nämä lopulta pakottivat rakentamaan kaupunkiin vesi- ja viemärlaitoksen, joka – kuten Laakkonen osoittaa – puolestaan johti muun muassa Töölönlahden ja merenrantojen saastumiseen.

Työn laajahko teoreettinen johdanto sisältää paljon ansio-kasta keskustelua, jollaiseen ei kovin usein törmää historian alan väitöskirjoissa. Työssä on pyritty hyödyntämään perinteisen sosiaali- ja ympäristöhistorian näkökulmien lisäksi aineksia myös yhteiskuntatieteistä laajemminkin. Mukaan on otettu sosiologiasta verkosto- ja sosiaalisen toimintateorian käsitteistöä, sosiologista keskustelua ongelmien sosiaalisesta rakentumisesta, politiikan tutkimuksesta poliittisen päätöksenteon tietämystä ja biotieteistä luonnon mekanismeja koskevaa ymmärrystä.

Työtä koossa pitäväksi malliksi tarkoitettu rakenteellis-toiminnallinen kiertokulkumalli

jää hivenen yleiselle tasolle, eikä sen yhteys empiiriseen osaan toteudu parhaalla mahdollisella tavalla. Kiertokulkumallin kehittämistä ohjannut ajatus päästä irti sektorikohtaisista tarkasteluista ja rakentaa teoreettisia lähtökohtia monitieteiselle ympäristöhistorialle on kuitenkin tärkeä tavoite. Arvelen että Laakkosen pyrkimys herättää vastakaikua myös muiden alojen ympäristötutkijoiden parissa.

Tutkimuskysymykset ovat hiukan hajallaan eikä tutkimuksen päätehtävä erotu aivan niin kristallinkirkaasti kuin toivoisi. Arkistolähteiden merkinnöissä on siellä täällä huolimattomuuksia. Induktiivinen lähteiden tulkinta on kannustanut väittelijää melko reippaisiin tulkintoihin, jotka ruokkivat mielikuvitusta, mutta herättävät samalla vastaväitteitä.

Teoksen ensimmäisessä osassa osoitetaan, miten moderni vesi- ja jätehuolto kehittyi Helsingissä monien ristiriitaisten vaiheiden kautta. Teknisesti tarjolla oli tuolloin vesi- ja jätehuollon ”markkinatori”, eikä varmuutta parhaasta mahdollisesta menetelmästä ollut olemassa. Luonnontieteellinen tutkimus keskittyi 1800-luvun lopullakin vielä suurimmaksi osaksi puhtaan, koskemattoman luonnon tutkimukseen. ”Häiriintyneitä” vesiä koskeva luonnontieteellinen tutkimus oli silloin vasta luomapuilla, eikä kunnollista tietoa esimerkiksi jätteiden ja saasteiden terveyshaitoista ollut saatavilla. ”Hyväosaisten röyhkeys” vesikäymälöiden käyttöönotossa on mielenkiintoinen yksityiskohta. Tämä keskustelu tuo myös esille, että ympäristöhis-

toria on parhaimmillaan kun se nähdään muun yhteiskuntahistorian yhteydessä. Kaupungin ja maaseudun aineenvaihdunnasta Laakkonen tarjoaa kiintoisia ideoita, mutta niiden kehittäminen jää odottamaan jatkotutkimuksia.

Töölönlahden pilaantumisen historiasta saa hyvän kokonaiskuvan toisessa osassa, joka on myös ympäristötutkimuksen aatehistorian kannalta kiinnostava. Tuon ajan tutkimuskultuuria olisi tosin voinut esitellä kootummin. J. A. Palménin merkitys Suomen luonnontieteen kehittäjänä on esimerkiksi keskeisempi kuin teoksessa tuodaan esille. Joidenkin suomalaisten luonnontieteilijäpioneerien profiili tuntuu piirtyvän turhankin korkeaksi. Toisaalla Laakkonen nimittäin itsekin kirjoittaa, että heidän tutkimuksillaan ei ollut mitään kansainvälistä merkitystä. Heidän tehtävänä oli siis välittää ympäristötutkimuksen saavutuksia Suomeen, joka sinänsä tietysti on kunniakas tehtävä.

Kolmas osa vesiensuojeluohjelman synnystä on kuvaus Helsingin vuonna 1928 laaditusta vesisuojaohjelmasta. Helsinkiläisten reaktioita seu-

rataan kolmen tapauksen – Venäjän laivasto, uimaseurat, pyykinpesijät – kautta. Näissä pienoistutkimuksissa avautuu vuosisadan vaihteen Helsinkiin kiinnostavia uusia näkökulmia. Kaupunki pyrki ensin selviytymään pilaantumisesta säätelemällä rantojen käyttöä ihmisten vastalauseista huolimatta. Lopulta kaupunki kypsyi laatimaan seitsemää jätevesipuhdistamoja koskevan suunnitelman, jota ryhdyttiin toteuttamaan 1930-luvun alussa.

Johtopäätöksissä tarkastelu pyritään mikrohistorian perinteiden mukaan nostamaan makrohistorian tasolle. Kiinnostavaa on esimerkiksi tieto siitä miten helsinkiläiset tavallaan käänisivät selkänsä saastuneille vesistöille, kuten Töölönlahdelle ja siirtyivät käyttämään hyväksi puhtaana säilyneitä merenrantoja. Sen sijaan palaaminen rakenteellistoiminnalliseen kiertokulkumalliin ei tunnu tuovan kovin paljon lisäarvoa tutkimukseen. 1980-luvulta peräisin olevan ekologinen modernisaatio -käsitteen siirtäminen 1800-luvulle ei ole mahdoton, mutta mielestäni kuitenkin anakronistinen yleistys. Ainakin sen käyttöä olisi pitänyt laajemmin pe-

rustella. Ilman tuota käsitettäkin ympäristöpolitiikan varhaisten juurten löytäminen on iso saavutus.

Vesiensuojelun synty on urbaanin ympäristöhistorian pioneerityö Suomessa. Työn merkittävin vahvuus on sen rikas, moniulotteinen empiirinen osa. Se on täynnä eri lähteistä poimittuja yksityiskohtia, joista on kyetty kuitenkin rakentamaan mielenkiintoinen kokonaiskuva Helsingin vesiensuojelun kehityksestä. Laakkosen tutkimus tuo myös uusia piirteitä suomalaisen ympäristönsuojelun historiaan. Hän pystyy osoittamaan vakuuttavasti, että juuri Helsingissä käytiin suhteellisen laajaa keskustelua ympäristöpolitiikasta vuosisadan vaihteen molemmin puolin.

Simo Laakkonen on mielestäni harvinainen tutkijalahjakkuus. Hän uskaltaa tulkita rohkeasti ja luovasti arkistolähteitään ja nostaa esiin eri kirjastojen pölyisiltä takahyllyiltä ja arkistojen kätköistä sinne kauan sitten unohtuneita teoksia ja lähteitä, jotka ympäristöhistorian näkökulmasta osoittautuvatkin nyt tärkeiksi.

Ilmo Massa